

DOI

Prethodno saopćenje

Preliminary note

Primljeno 06. 07. 2023.

Prof. dr. Semir Rebronja

Islamski pedagoški fakultet Univerziteta u Zenici

r_semir@yahoo.com

UZRITSKI MOTIVI LJUBAVI I LJUBAVNE ČEŽNJE KOD BOŠNJAČKIH I SRPSKIH ROMANTIČARA

Sažetak

Uzritska ljubavna poezija nastala u 7. stoljeću, ili pustinjska ljubavna poezija, inspirirana je ljubavlju. Nazvana je po plemenu kojem je pripadao pjesnik Džemil (Ġamīl), jedan od najpoznatijih ljubavnih pjesnika. U ovim pjesmana zaljubljenik provodi čitav život u čežnji i odsustvu, žudeći za voljenom. Krajem 19. i početkom 20. stoljeća evropski romantičari su pjevali i sastavljali pjesme po uzoru, između ostalog, na uzritske pjesnike. Tako je Hajnrih Hajne (Heinrich Heine) ispjevao pjesmu Der Azra, stavljajući na papir arapsku tradiciju plemena Banu 'Uzra (Banū 'Udra) da „što za ljubav glavu gube i umiru kada ljube“. Hajne je utjecao i na romantičare, poput Bašagića i Kostića.

Možemo pretpostaviti da je na Bašagića direktno utjecala ljubavna poezija arapske pustinje jer je znao arapski jezik, proučavao je na fakultetu, te prevodio brojne pjesme sa arapskog jezika. A, kod Kostića to je bilo indirektno.

Faktor koji ne treba isključiti iz istraživanja o utjecaju uzritske ljubavi, kao fenomena, na romantizam, ali i uopće na cjelokupnu književnost balkanskih naroda, jeste narodna lirika koja je ispunjena motivima Istoka, a pogotovo uzritskim shvatanjem ljubavi. Nezaobilazan je utjecaj brojnih narodnih pjesama, koje su kasnije prerasle u pjesme koje su ispjevane uz muzičke instrumente, sevdalinke s kojima su se pjesnici Balkana, bez obzira na nacionalno-konfesionalnu pripadnost, susretali. Ta narodna lirika je upravo pjevala o onome o čemu je pjevala i uzritska poezija, i često je svoje motive crpila iz uzritskog shvatanja ljubavi.

Ključne riječi: komparativna književnost, uzritska poezija, romantizam, Safvet-beg Bašagić, Laza Kostić

UVOD

Tokom islamskog perioda, pustinjiski inspiriran pristup ljubavi je iznjedrio lanac ljubavne poezije pod nazivom *‘udrī*, nazvan po plemenu kojem je pripadao pjesnik Džemil (Ġamīl, umro 701. godine), jedan od njegovih najpoznatijih praktičara. U ovim pjesmama zaljubljenik provodi čitav život u odsustvu i čežnji, žudeći za voljenom koja „ne mari“ za pjesnikova osjećanja, ali ona, ipak, ostaje centar pjesnikovog pjevanja. I ne samo centar pjevanja, već postaje njegova potpuna opsesija, apsolutni cilj kojem pjesnik teži i koji nastoji ostvariti.

Uzritska poezija pripada tradiciji dvorske ljubavi, u zapadnjačkoj književnosti tokom srednjeg vijeka.¹ Puno je pjesama koje su napisali uzritski pjesnici, od kojih su svi poznati pod imenom koje uključuje imena njihovih voljenih: Džemil-Busejna, Medžnun-Lejla, Kusejjir-Azza. Priča o Medžnunu posebno je postala tema folklornih narativa i drugih umjetničkih medija.

Historijski konteksti uzritskih i romantičarskih pjesama

U ovom radu pišem, između ostalog, o historijskom kontekstu uzritske poezije i bošnjačkim i srpskim romantičarima. Uzritska poezija je poezija arapske pustinje. To je poezija u kojoj beduinski pjesnik iskazuje svoja iskristalizirana i istančana osjećanja ljubavi, čežnje, ljubavnog žara i boli prema svojoj dragoj, jedinom cilju svih njegovih stremljenja, ali, ujedno, i jedinom izvoru njegovog bola i

¹ Opširnije možete vidjeti:

- Bowra, M. (1961) *Medieval Love-Song*, London: University of London; the Athlone Press.
- De Ružmon, D. (2011) *Ljubav i zapad*, Beograd: Službeni glasnik, Karpos.
- Gibson, C. (1962) *Beckground to the Theory of Arabic Origins*.
- Bajraktarević, F. (1933) “Arapska teorija o poreklu trubadurske poezije”, *Srpski knjizevni glasnik*.
- Rebronja, S. (2020) “Ljubav na razmeđu civilizacija”, *Zbornik IPF-a u Bihaću*.
- Rebronja, S. (2022) *Ljubavna poezija arapske pustinje*, Zenica, Islamski pedagoški fakultet.

patnje. To je poezija čiste, nepatvorene, ali stilizirane platonске nematerijalizirane ljubavi, koja nagoni pjesnika da luta pustinjским prostranstvima, goneći svoje stado, pjeva o svojoj dragoj, a nerijetko, zanesen tom ljubavlju i gubi razum. Ova poezija veže se za arapsko beduinsko pleme Benu Uzra, jedan od mnogobrojnih ogranaka plemena Kuda'a (Više vidi: Rebronja, 2022: 43-45).

Naseljavali su sjeverni Hidžaz, pustinjски predio Arabijskog poluostrva i njihove nastambe su se nalazile u Wād al-Qura. Ova dolina je bila bogata datulama i Uzriti su živjeli u prilično povoljnim uvjetima, a ni seljenja, koja su karakteristična za beduine, nisu bila toliko česta.

Prostor nastanka ove poezije znatno se razlikuje od prostora nastanka gradskog gazela. Ova poezija je, kako ističe Dajf, nastala u atmosferi u kojoj je živio beduin, daleko od modernog života koji se odvijao u gradovima poput Meke i Medine, daleko od hedonističke ljubavi koju su njegovali gradski pjesnici poput Al-Ahvasa (Al-Aḥwas) i drugih. Zbog toga, beduinskom pjesniku nije bliska gradska ljubav, nije mu bliska ljubav koja ga vodi u zadovoljenje strasti i prohtjeva (Dayf, 1976 : 359).

S druge strane, romantizam u Evropi označava razdoblje od kraja XVIII do prve trećine XIX stoljeća. Shvaćen je, prije svega, kao njemački pravac i u njegovom razvoju zapažamo nekoliko etapa kroz koje je prošao. Kao preteče romantizmu u Njemačkoj nalazimo romantičarske i predromantičarske ideje još od pokreta buntovnih genija (Sturm und Drang), da bi se romantizam, kao književni pravac, manifestirao u više književnih centara, od kojih su bili najznačajniji Jena i Hajdelberg. Glavni teoretičari njemačkog romantizma bili su Herder i braća Šlegel, ali se njihov pogled na romantizam znatno razlikovao. Herder stvara novu kulturu u kojoj polazi od nacionalne specifičnosti duhovnog stvaralaštva, dok braća Šlegel, vaspitani na principima klasičnog duha prosvjetiteljstva i antičke baštine, polaze od evropske književnosti kao cjeline, ukazujući i na vrijednost Istoka i potrebe da se Evropa s njima upozna putem prijevoda. (vidi: Žmegač, 1974: 104-130)

Romantizam u zemljama Balkana je okasnio. Javlja se polovinom XIX stoljeća i traje do Prvog svjetskog rata. Na osnovu analiza izvora, odabrali smo sljedeće romantičare: iz bošnjačke književnosti - Safvet-bega Bašagića (Nevesinje, 1870. - Sarajevo,

1934.), i iz srpske književnosti Lazu Kostića (Kovilj, 1841. - Beč, 1910.). Srpski romantizam se javlja polovinom XIX stoljeća, a bošnjački romantizam, nakon divanske književnosti i alhamijado književnosti, krajem XIX stoljeća. Na osnovu izvora proučit ćemo utjecaj motiva ljubavi, ljubavne čežnje i ljubavne boli kod ovih autora, bilo da su direktni ili indirektni.

Kulturološki utjecaj arapske poezije na bošnjačku poeziju

Bosna je ušla u orijentalno-islamski civilizacijski krug 1463. godine padom Bosanskog kraljevstva. Kako ističe Braun (Braun, 2009:15), „orijentalno doba“ bosanskohercegovačke historije koja ovoj zemlji na kulturnom planu dariva svoj specifičan pečat. Tokom četiri stoljeća, Bosna i Hercegovina je bila provincija Turske imperije, a time i dio islamskog svijeta, odnosno orijentalno-islamskog civilizacijskog kruga. Poezija nastala u Bosni tokom osmanske uprave, ali i nakon tog perioda, po svojoj je strukturi, žanru, formi, pa često i motivima, čisto „istočna“. Kao takva, nastala je na temeljima islamsko-orijentalnog civilizacijskog kruga i arapsko-orijentalne književne tradicije, formi i normi. Pored orijentalne poezije, arapska poezija je utjecala i na alhamijado književnost, sevdalinku, preporodnu književnost, ali i na bošnjačku savremenu književnost. Razlog tome je prihvatanje islama kod Bošnjaka i autori pjesama su i duhovno i suštinski bili dio ove civilizacije. Sevdalinka je, naprimjer, ogledalo života, običaja i mentaliteta muslimanskog i bosanskog (bošnjačkog) čovjeka i tipični primjer toga. Utjecaj orijentalnih leksema vidljiv je, štaviše, udomaćio se u bosanskome jeziku. Njih kolorizira ambijent sevdalinke, petrificirani sevdalijski simboli (đul, srma, đerdef, mjesec, rumen-ruža, šadrvan, demirli-pendžer...), duh čekanja i čežnje. Vjerski simbol ili toponim u takvim pjesama element je kojim se potcrtava ljubavno stanje (Ključanin, 2002:23).

Vjerski simboli i termini svojstveni islamu vidljivi su i utjecali su i na bošnjačku preporodnu književnost, poput termina *kevser*, *levhi-mahfuz*, *tevba*, *sedžda* i sl.

Musa Ćazim Ćatić (1878-1915), između ostalog, pjevao je u *Teubei-nesuhu*:

*Gospode, evo na sedždu Ti padam,
Pred vječnom Tvojom klanjam se dobrotom.*

A Bašagić je rekao:

Ak' u Levhi-mahfuz bude

Naša sreća zapisana,

Bježi dušo, naći ću te

Na sredini oceana. (Bašagić, 1971: 89)

Osjećaj pripadnosti slavenskoj zajednici ipak neće biti, ističe Braun (2009: 15), u potpunosti uništen, zbog čega će kasnije biti moguće njegovo oživljavanje.

U tom ambijentu sinteze Istoka i Zapada bošnjački pjesnici su pisali pjesme pod utjecajem velikih pjesnika i sa Istoka i sa Zapada.

Utjecaj Istoka na Bašagićev romantizam

Kad pišemo o Safvet-begu Bašagiću, pišemo o književnosti i kulturi orijentalno-islamske i bošnjačke svijesti u prvoj polovini XX stoljeća. Utjecaj orijentalno-islamske književnosti i kulture, uz buđenje nacionalne svijesti, primarna je osnova bošnjačkih autora. U djelima ovog autora vidi se snažan dojam i utjecaj Istoka i Zapada - Istoka kroz ljubav, ljubavnu čežnju, emocije, mudrosti, a sa Zapada svijest o naciji i buđenju nacionalne svijesti. U sintezi Istoka i Zapada, pod utjecajem Getea, Bajrona, Hajnea, Hafiza, Firdusija, Bašagić piše većinu pjesama.

Poenta Bašagićeve poezije je izračena u njegovim stihovima gdje kaže:

Ti koji ne znaš ozbiljna Arapa,

Ti koji ne znaš Perzijanca bludna,

Ti koji ne znaš Turčina – bekriju

- Tebi neće prijat moja pjesma čudna. (Safvet, 9/1903: 34, 1999: 77)

Jedan od ispitivača utjecaja orijentalnih pjesnika na Bašagićevu poeziju, Salih Safvet Bašić, ponovio je jedan od općih zaključaka kritike da Bašagićeve pjesme „odišu istočnim mirisom“, ali ga je suviše apsolutizirao time što je i neke operomantičarske karakteristike Bašagićeve poezije podveo pod specifični utjecaj orijentalnih pjesnika sa sličnim emocionalnim registrom doživljavanja života (Bašić, 1934-35: 359-360, po Rizvić, 1990: 289).

Bašagić je naslijedio, preko srpskih i hrvatskih romantičarskih pjesnika, posrednim ili neposrednim putem, i dio erotskog senzibiliteta Hajneovog, sa kojim je Bašagićeva erotika imala dosta dodirnih tačaka, uz neke elemente njegovog romantičarskog inventara (Rizvić, 1990: 291).

Bašagić je poznao orijentalne jezike; prepjevavao je pjesme sa arapskog, turskog i perzijskog jezika. Bio je pod utjecajem ovih, ranije spomenutih, istočnjačkih pjesnika. Istini za volju, ne spominje uzritske pjesnike, ali u brojnim stihovima ima dodirnih tačaka o kojima su uzritski i „čedni“ pjesnici pjevali, pogotovo stihova o ljubavi, o ljubavnoj čežnji i o ljubavnom bolu. Mada, već smo spomenuli, Bašagić je u brojnim pjesmama pjevao o erotskom senzibilitetu (Rizvić, 1990: 291), ipak ima motiva platonske ljubavi.

„Bašagić je cjelokupnim svojim pjesništvom nepatvoreni romantik. Svi tematski nizovi izviru na istome izvoru – na Istoku; po Midhatu Begiću niko kao Bašagić nije dublje i autentičnije doživio Istok i nakalemio ga na izvornu islamsku tradiciju prije njega; orijentalizacija poetske strukture na razini oponašanja; pitanje je kako savladati problem Orijenta, apsorbirati ga u strukturu pisanu maternjim jezikom, u strukturu zapadnog tipa; taj problem nisu imali naši pjesnici divanske poezije; oponašanje hajjamovske bekrijske raspojasanosti, Hafizove gnomičnosti i igre riječima, korištenja sufijskog vokabulara (vino, ruža, krčmarica, harabat); kroz veći dio njegove poezije provijava težnja za spoznavanjem *Višeg bića*; ona je upisana u manje ili više vidljivom obliku; ljubav je pra-tema svekolike lirike, kaže Hugo Fridrich; ljubavni tematski niz izvodi se iz: 1. sevdalinka, pa se i same tako nazivaju (u ciklusima *Ašiklije*, *Beharije*, *Ljubav i cvijeće*, *Istočno cvijeće*, *Misli i čuvstva*); petrificirani sevdahlijski simboli: đul, srma, đerđef, mjesec, rumen-ruža, šadrvan, demirli-pendžer i sl.“ (Ključanin, 2003: 22-23)

Utjecaj Bašagićevih prijevoda sa arapskog jezika na bošnjački romantizam

Bašagićevi prijevodi, odnosno prepjevi poezije s arapskog jezika pojavili su se u dugom vremenskom rasponu, još od 1894, kada se pojavljuju prepjevi stihova, pa sve do 1935. godine, nakon

njegove smrti, kada se objavljuju posljednje tri pjesme s arapskog jezika.²

Analizom poezije koju je Bašagić prevodio s arapskog jezika uočava se, ističe Gazić, da su ga posebno zanimali stihovi najstarijih, drevnih pjesnika,³ iako je prevodio i stihove pjesnika kasnijih epoha (Gazić, 2009: 245).

Naida Mehmedagić u svome magistarskom radi smatra da „prevodilački napor Safvet-beg Bašagića nisu bili usmjereni samo na to da širu društvenu javnost upoznaju s poezijom istočnih naroda“, nego da su „karakteristične sličnosti teme, ritma, pjesničkih figura (...) kasnije ušle i u njegovu vlastitu poeziju kao dio njegovog pjesničkog prosedea“ (Sušić-Mehmedagić, 1979: 159-160, po Gazić, 2010: 245).

Taj utjecaj prijevoda s arapskog jezika je vidljiv i Bašagićeve prepjevi odišu Orijentom, Bašagić „živi“ u mislima na Istoku i to je ta, „...povezanost s „duhovnim orijentom“ kod Bašagića je neobično snažno izražena – kao što se to na kraju krajeva s obzirom na njegove orijentalne studije i saznanja drukčije nije moglo ni očekivati. Ličnost i simbolika umjetnosti i historije Orijenta igraju kod njega jednako važnu ulogu kao i oni iz grčke mitologije u evropskom klasicizmu. Citati iz orijentalnog pjesništva se povremeno stavljaju kao moto ispred određenih pjesama; oponašaju se orijentalni oblici pjesme (gazel, fahrijje), uzimaju se pojedine slike i usporedbe iz bogatih zaliha orijentalne poezije (npr., slika za pogledom drage, čija je nježnost u stanju da zauzda divlje zvijeri i ratnike) – i sve se ovo s vremena na vrijeme stručno objašnjava i argumentira u napomenama. Namjera da se blago orijentalnog duha približi vlastitom narodu postaje sasvim očigledna. Pjesnik uvijek iznova pokušava povezati orijentalnu prošlost sa zapadnjačkom sadašnjosti, izjednačiti i premostiti suprotnosti, ukazujući često na to kako su na Istoku već vladale iste te ideje „istine i pravde“ na kakve on nailazi u svom poimanju

² Bibliografija Bašagićevog stvaralaštva data je u knjizi: Philippe Gelez, *Safvet-beg Bašagić (1870-1934): Aux racines intellectuelles de la pensée nationale chez les musulmans de Bosnie-Herzégovine*, New edition [online], Athènes: École française d'Athènes, 2010, str. 116.

³ Jedan od Bašagićevih prepjeva je *Šanfara el-Azdi: Odlomak iz "Lamijjetu-l-areb"* (1/1900-1901, 13, 202-203). Autor je prijeislamski pjesnik Tābit b. Avvās al-Azdī, poznat kao Al-Šanfarā.

„modernog prosvjetiteljstva“ te da su nadalje neka od „modernih dostignuća“ već ranije morala postojati u orijentalnoj duhovnoj historiji.“ (Braun, 2008: 67-68)

Ljubav, čežnja i ljubavni bol – motivi uzritske i Bašagićeve poezije

U pogledu leksičko-morfoloških karakteristika uzritske poezije, važno je napomenuti i širok spektar leksema koje se koriste da označe ljubav i ljubavni bol, ali ne samo to, već i voljenu osobu. Nijedna druga poezija ne koristi toliki spektar izraza kojima bi označila sve ono što se u pogledu ljubavi osjeća kao što to čini uzritska poezija. Frolova ove izraze dijeli u nekoliko grupa. Ona tu ubraja: izraze koji označavaju ljubav, izraze koji označavaju djevojku ili voljenu ženu, one koji označavaju druga, prijatelja, blisku osobu, lekseme koje označavaju ljepotu, izraze koji označavaju žrtvu ljubavi (Фролова, n. g.: 21-27). Sada ću navesti nekoliko primjera iz arapskog čednog (uzritskog) gazela:

وَدِدْتُ مِنَ الشَّوْقِ الَّذِي بِي أَنِّي.....أَعَارُ جَنَاحِي طَائِرٍ فَأَطِيرُ
فَمَا فِي نَعِيمٍ بَعْدَ فَقْدِكَ لَذَّةٌ.....وَلَا فِي سُرُورٍ لَسْتِ فِيهِ سُرُورُ

*Od čežnje poželio sam da pozajmim
ptici krila da mogu poletjeti.*

*Nema zadovoljstva u sreći nakon Tebe
i u sreći i radosti, a ti nisi, u radosti, tu. (Ibn Zurayh,
2004:77).*

U drugoj pjesmi kaže se:

قَدْ تَخَوَّفْتُ أَنْ أَمُوتَ مِنَ الشَّوْقِ.....قِ وَالْمَ يَدْرِ مَنْ هَوَيْتُ بِمَا بِي
إِنَّ كَفَاً إِلَيْكُمْ كَتَبْتَنِي.....لِشَقِي فُؤْدُهَا فِي عَذَابِ

*Plašio sam se da umirem od čežnje
A ona nije znala koga volim.*

*Dovoljno je Tebi, napisala si mi
Jadno je srce moje u mukama (Ibn Aḥnaf, 1954:21).*

Kod Bašagića prepoznamo ljubav, čežnju i ljubavnu bol:

*Kad još drhtnu usne žedne,
A zamagle žarke oči, -
Onda moje želje čedne*

*U ljubavnom ognju planu,
A tijelo se sve ukoči.
Leilo, kada tebe slavim,
Na vas svijet zaboravim. (Bašagić, 1991: 74-75)*
U pjesmi *Moja tajna*, Bašagić kaže:
*Srce moje za kim gori?
Za kim čeznu slabe grudi?
Ko mi dušu tako mori
Da obamre, da poludi? (Bašagić, 1971: 114)*

Lejla – motiv ljubavi i ljubavne boli u arapskoj i bošnjačkoj poeziji

U bošnjačkoj književnosti primijetno je, a Bašagić je uzor, po uzoru na arapsku, ali i na tursku i perzijsku književnost, da su ispjevali brojne pjesme o Lejli (kod Bašagića Leili), i to isključivo u ljubavnim pjesmama.

Škaljić, nakon navođenja semantičkog imena Lejla, ističe da „u arapskoj poeziji Medžnun i Lejla imaju značaj glavne ličnosti ljubavnih zbivanja kao Romeo i Julija u istoimenoj Šekspirovoj tragediji“ (Škaljić, 1965: 100). U arapskom klasičnom rječniku značenje *lejla* (*laylā*) spominje se da je „*lejla* je crno vino“, odnosno „početak opijanja vinom“ (Al-Zabīdī, 2001). Na osnovu etimološkog značenja ove riječi možemo zaključiti da je *lejla* zapravo početak djelovanja vina, što je u skladu sa intencijama uzrijske poezije, odnosno djelovanje ljubavi, metaforički vina, na zaljubljenika.

Neki pjesnici, poput Bašagića, znali su i poznavali orijentalne pjesnike, nema sumnje. A, i oni koji nisu poznavali orijentalne jezike kulturološki, preko orijentalno-islamskog civilizacijskog kruga, znali su o Medžnunu i Lejli.

Evo nekoliko primjera tog imena u Bašagićevim pjesmama:

*Lijepa Leila svojim okom živim
Na mirnoj liri uzdrma mi strune,
Da s' opet ženi u ljubavi divim –
I pjevam pjesme kraj čašice pune. (Bašagić, 1971: 62)*

Bašagić pjeva i veliča Lejlu, kao i Medžnun, lično ime Lejla (Leila) je isto i kod Bašagića i Medžnuna, a ono što je druga značajka kod Bašagića su *usne žedne*, a kod Ğamīla također:

أَلَمْ تَعَلَّمِي يَا عَذْبَةَ الرِّيقِ أَنَّنِي..... أَظَلُّ إِذَا لَمْ أَلْقِ وَجْهَكَ صَادِيَا

*Znaš li ti, slasna vodice moja, da umirem od žeđi
Kad lice tvoje ja ne susretnem i njegove ljepote oči ne
napojim. (Ġamīl, 1982: 49)*

Fenomen duše kod uzritskih i Bašagićevih stihova

U stihovima više „čednih“ uzritskih pjesnika, skoro identično, javlja se sintagma *duša moje duše*, rūḥī rūḥahā.

Kod uzritskog pjesnika Qa'ba b. Zurayḥa (2004: 72), govori se:

تَعَلَّقُ رَوْحِي رَوْحَهَا قَبْلَ خَلْقِنَا..... وَمِنْ بَعْدِ مَا كُنَّا نَطَافَا فِي الْمَهْدِ
فَزَادَ كَمَا زِدْنَا فَأَصْبَحَ نَامِيَا..... فَلَيْسَ وَإِنْ مُتْنَا بِمُنْقَصِمِ الْعَهْدِ

*Duša moja sa spojila prije našeg stvaranja
Dok smo još bili u utrobi kap nastajanja, u bešici bili.*

*Živjela je kako smo mi živjeli, postajala sve veća i veća
I ako umremo njen kraj doći neće.*

I kod abasidskog pjesnika Al-Abbāsa ibn al-Aḥnafa (1954: 99) skoro su identični stihovi:

خَلَطَ اللَّهُ بِرَوْحِي رَوْحَهَا..... فَهُمَا فِي جَسَدِي شَيْءٌ أَحَدٌ
فَهُوَ يَحْيَا أَبَدًا مَا إِصْطَحَبَا..... فَإِذَا مَا إِفْتَرَقَا مَاتَ الْجَسَدُ

*Allah je spojio moju dušu sa dušom njenom
Kad je u jednu dušu spojo duše dvije.*

*One žive vječno sve dok su zajedno
A kad se razdvoje onda tijelo umire.*

Bašagić je u jednoj strofi opjevao “spajanje dvije duše u jednu”, kao što je i arapski pjesnik u prethodnim stihovima kazao:

Safvet-beg Bašagić	Al-‘Abbās b. Aḥnaf
<i>Na krilašca pjesme lake Sjedi, dušo moje duše</i>	<i>Allah je spojio moju dušu sa njenom dušom</i>
<i>Kad s' u jednu spoje duše dvije,</i>	<i>Kad je u jednu dušu spojio duše dvije.</i>

Stihovi više uzritskih pjesnika koji pjevaju o ljubavi prije rođenja, kada su duše zaljubljenika već tada jedna za drugu vezane i jedna drugoj bile predodređene. U tom pogledu je i fatalističko shvatanje ljubavi kod uzritskih pjesnika, što donekle očituje i Ibn Hazm (Ibn Ḥazm)⁴ u svojim stihovima:

*Vječna moja ljubav za te, zato što se ne svršava,
Nju mi ništa ne smanjuje nit je išta povećava.* (Ibn Hazm, 1987: 15)

U tom pogledu, ljubav za uzritskog pjesnika ne predstavlja samo puko osjećanje. Za njega je ljubav nastojanje da se ostvari u sudbini zapisano predodređenje i da se spoje duše koje su još u *azalu*⁵ spojene, ali su uslijed slijeda vremena i prostora nečim rastavljene. Tako da on ljubav shvata kao svoju žrtvu na putu sjedinjenja koje je Božijom odredbom predodređeno. A Bašagić slično pjeva:

*Ja te ljubim - ah, jer moram,
Kad na Vječnoj ploči piše,
Ja te ljubim - ah, jer moram,
Kad mi za te duša diše.*

*Ja te ljubim, jer sam stvoren
Samo za te da proživim,
U tvom biću da uživam,
Tvome duhu da se divim,*

*Ja te ljubim, jer ne poznam
Osim tebe druge sreće,
Moji jadi, moji nadi -
Sve se oko tebe kreće.* (Bašagić, 1971: 90)

Utjecaj islamskog učenja na nastanak i razvoj uzritske poezije i Bašagićeve poezije je vidljiva, pa tako i korijene ovog motiva treba tražiti u islamskom učenju o duši. Islamsko učenje je u tome potpuno jasno i nedvosmisleno, duša je stvorena prije tijela, sudbine su propisane prije stvaranja tijela, dakle, ljubav koja je

⁴ Abū Muḥammad ‘Alī ibn Aḥmad, Ibn Ḥazm, (994-1064), filozof, pravnik, teolog, historičar, rođen u Kordobi, Andaluzija, utemeljitelj formalističke teološko-pravne škole u islamu.

⁵ Azal – „vrijeme“ prije stvaranja kosmosa, pretpočetnost.

pjesniku sudbinom predodređena mnogo je starija nego materijalni svijet u kome se pjesnik i njegova voljena rađaju, žive i umiru.

Duša je stvorena za vječnost i ona ne umire, njen život se nastavlja i nakon tjelesne smrti. U islamskom učenju „smrt duše“ je njeno odvajanje od tijela, ali ako se misli na to da „ona prestaje postojati, da se gubi i pretvara u čisto ništavilo, ona tako ne umire, već nakon što je već jednom stvorena odlazi u blagodati ili patnju“ (El-Dževijje, 2003: 90).

Nakon što sam ukazao na utjecaje uzritske poezije na bošnjački, smatram da bi trebalo i na srpski romantizam, posebno na utjecaje drugih književnih tradicija na uzritski, poput njemačke, na romantizam na Balkanu.

Utjecaj uzritske poezije na srpski romantizam

U okviru utjecaja uzritske poezije, osvrnut ćemo se i na refleksije elemenata ove poezije u srpskom romantizmu. Kroz taj utjecaj možemo i uočiti neke elemente uzritske poezije, iako direktnog utjecaja nije bilo, osim, možda, kroz neke prijevode na njemačkom s kojima su se ovi pjesnici susretali tokom svojih studija u Beču, što je skoro nemoguće dokazati.⁶ Cilj ovog rada i nije dokazati postojanje bilo kakvih veza, već samo istaći neke zajedničke crte ove dvije poezije. O tom utjecaju govori i J. Deretić, koji navodi: “Od nemačkih pesnika najveći uticaj kod nas imao je pozni romantičar Hajnrih Hajne. On je za pesnike našeg romantizma, pre svega Zmaja, ali i za Branka i Kostića, kao i za neke prozne pisce kao što je Lj. Nenadović, imao isti značaj kakav su za predromantičarsku školu 'objektivne lirike' imali Gete i Šiler“ (Deretić, 2007: 661).

Hajne je jedan od najprevođenijih njemačkih autora na srpski jezik. Prvi ga je počeo prevoditi upravo Laza Kostić još 1860. godine. Također ga je prevodio i Stojan Novaković, a u *Danici* iz 1965. postoji jedan prijevod njegove pjesme. *Vila* iz 1868. godine donosi prijevod fragmenata Florentinske noći (Skerlić, 1956: 197).

Hajnea je, također, prevodio i Zmaj, zatim Jovan Grčić, Dragutin Ilić, Aleksa Šantić i mnogi drugi (Skerlić, 1956: 198). Cilj

⁶ Jovan Jovanović Zmaj je prevodio Hafiza Širazija: [Hafiz Širazi na slavenskom jugu - Baština duhovnosti \(bastinaduhovnosti.com\)](http://Hafiz_Sirazi_na_slavenskom_jugu_-_Baština_duhovnosti_(bastinaduhovnosti.com))

svih ovih navođenja Hajneovih prijevoda bio je da se ukaže na značaj Hajneovog utjecaja na srpski romantizam.

U nastavku ćemo pokušati da se osvrnemo na tri motiva srpskog romantizma: ženu, ljubav i ljubavnu bol.

U srpskom romantizmu, od Branka do Kostića, ističe J. Deretić, žena postaje istinsko središte pjesničkog kosmosa, ona dolazi na ono mjesto koje je u Njegoševoj i Milutinovićevoj poeziji zauzima heroj i junak (Deretić, 2007:666).

Deretić još navodi: „Žena u poeziji našeg romantizma je primarno generator osećanja koja doživljava glavni subjekt te poezije, pesnik ili njegov supstituent, romantični junak. Ona je predmet njegove ljubavi, njegova idealna draga, osvetljena samo osećanjima koja izaziva kao draga, lišena, po pravilu, svake samostalne aktivnosti“ (Deretić, 2007: 666).

U romantizmu, umjesto junačkih i svetiteljskih podviga iz prethodnih epoha, u toj ulozi susrećemo ljubav. Ona je ta, kako ističe Deretić, koja „pobeduje smrt i uzdiže pesnika do najvišeg duhovnog iskustva, do neposrednog doživljaja kosmosa i suočavanja s božanskom suštinom bića“ (Deretić, 2007: 668).

Ono što je, također, karakteristično za lik drage u srpskom romantizmu jeste i to da je ona konkretna ličnost, kao što je kod uzrita. Svi pjesnici pjevaju o poznatim ženama i, uglavnom, cjelokupno njihovo pjevanje je posvećeno jednoj ženi, koja je centar pjesnikovog svijeta.

To su neke od sličnosti srpskog romantizma i uzritske poezije. U nastavku ćemo spomenuti primjer jedne pjesme L. Kostića i Džemila, gdje oba pjesnika pjevaju o predegzistenciji duše i ljubavi prije rođenja.

Nakon toga ćemo pokušati kroz historijski presjek ispitati mogućnost dodira srpskih romantičara sa nekim prijevodima i idejom uzritske ljubavi.

F. Bajraktarević u već spomenutom radu ukazuje na sličnosti između jedne pjesme Laze Kostića i Džemilove pjesme o ljubavi prije rođenja. Mi ćemo ovdje navesti obje pjesme uz najznačajnije zaključke:

<i>Draga Zoro, zoro moja bela, Još te majka nije ni ponela,</i>	<i>Moj duh se spojio s njenim prije našeg stvaranja Još od onda kad smo postali klica i</i>
---	---

<p><i>Ja sam tebe već „ljubio“ živo, Mnogu noć sam tebe očekiv'o, A kako te sada ja ljubio ne bi', Kako ne bi' popevao tebi Kad si taka ponikla iz mraka, Čedo rose i sunčeva zraka, - Dive ti se đaci mojih đaka Draga Zoro, zoro moja bela, Ja te ljubih pre tvoga počela</i></p>	<p><i>bili u kolevci. Kako smo mi jačali i rasli, tako je i ljubav rasla, Pa i kad mi umremo, ta se veza ne raskida. Nego će ostati vječna unatoč svega I pohodit će nas u tmine groba i rake.⁷</i></p>
---	--

Bajraktarević, govoreći o sličnostima ove dvije pjesme, podvlači sljedeće: „Kako se vidi, obe pesme govore u suštini o ljubavi pre začeca i rođenja, ali se u ostalom donekle razlikuju. Kostićeva ima više prigodni karakter, i u samom naslovu kaže se da je napisana za album jedne izvesne ženske osobe čije se ime a početnim slovom čak i prezime pominju“ (Bajraktarević, 1958-59: 4).

S druge strane, ističe F. Bajraktarević, to nije slučaj sa Džemilovom pjesmom, koja je „više kratka ispovest prezaljubljenog pesnika, više prikaz svemoćne ljubavi pre rođenja, tokom rašćenja i života, pa čak i posle smrti“ (Bajraktarević, 1957-1959: 4).

Ono što je zajedničko za obje pjesme jeste snažan platonski naboj i misao o predegzistenciji duše. U nastavku teksta Bajraktarević istražuje puteve kako je ova ideja mogla doći do oba pjesnika, i Džemila i Kostića. Kada je L. Kostić u pitanju, ako se uzme u obzir njegovo široko znanje i naobrazba, onda je nesumnjivo da se on susretao sa Platonovim idejama. Postavlja se pitanje kako je Džemil, koji je sav svoj život proveo u pustinji, i samo pred kraj života kratko boravio u Egiptu, mogao znati i

⁷Tekst obje pjesme je preuzet iz Bajraktarevićevog rada.

saznati za Platonove ideje o predegzistenciji. Svakako, do tih saznanja nije mogao doći čitajući djela grčke filozofije, jer su ona aktivno prevedena tek nekih stotinjak godina nakon njegove smrti. F. Bajraktarević navodi da je jedan od najrealnijih načina kako je ta ideja došla do ovog pjesnika zapravo perzijsko posredovanje, te je tako bio pod utjecajem gondešapurske filozofske škole, odnosno, mogao je doći do njenih ideja i na Arabijskom poluostrvu (Bajraktarević, 1958-59: 6).

Ali, vratimo se na L. Kostića i njegovo viđenje ove problematike. U svojoj najpoznatijoj pjesmi, *Santa Maria Della Salute*, posvećenoj svojoj nikada ostvarenoj ljubavi prema Lenki Dunderski, u zadnjih nekoliko strofa pjesnik govori o jednom sasvim novom životu, netjelesnom, nematerijalnom, transcendentalnom, životu duše i susretu duša nakon smrti. S obzirom na to da je ideju o besmrtnosti duše, o ljubavi i nakon tjelesne smrti, ugradio i u svoju najznačajniju i najljepšu pjesmu, teško je prihvatiti da je to misao koju je u prethodno spomenutoj pjesmi, tek onako, slučajno, iskazao. Svakako, izvor ovakvih misli i vjerovanja L. Kostića treba, prije svega, tražiti u njegovom helenističkom usmjerenju i filozofskom shvatanju duše i njene vječnosti:

*U nas je sve k'o u muža i žene,
samo sto nije briga i rad,
sve su miline, al' nežežene,
strast nam se blaži u rajski hlad;
starija ona sad je od mene,
tamo ću biti dosta joj mlad,
gde svih vremena razlike ćute,
Santa Maria della Salute.*

*A naša deca pesme su moje,
tih sastanaka večiti trag;
to se ne piše, to se ne poje,
samo sto dušom probije zrak.
To razumemo samo nas dvoje,
to je i raj u prinovak drag,
to tek u zanosu proroci slute,
Santa Maria della Salute.*

*A kad mi dođe da prsne glava
o mog života hridovit kraj,
najlepši san mi postaće java,
moj ropac njeno: "Evo me, naj!"
Iz ništavila u slavu slava,
iz beznjenice u raj, u raj!
u raj, u raj, u njezin zagrljaj!
Sve će se želje tu da probude,
dušine žice sve da progude,
zadivicemo svetske kolute,
zvezdama ćemo pomerit' pute,
suncima zasut' seljanske stude,
da u sve kute zore zarude,
da od miline dusi polude,
Santa Maria della Salute.*

Santa Maria della Salute ne samo da spominje i tu trajnost ljubavi, ona ukazuje na još jedan element koji je jako bitno istaći u ovom kontekstu, a to je potpuno sjedinjenje zaljubljenog pjesnika s voljenom. Voljena u pjesmi L. Kostića se izjednačava sa Apsolutnim, ona postaje vječnost, trajanje, vječna duhovna ljepota.

Uzritska poezija, a i anegdote o pripadnicima plemena Uzra, najvjerojatnije nisu bile nepoznate pjesnicima srpskog romantizma. One su, svakako mogle biti inspiracija za neke ideje i misli prenesene u pjesmama srpskog romantizma.⁸

Kao jedan od mogućih puteva upoznavanja L. Kostića sa Džemilovom poezijom, F. Bajraktarević navodi da je u vrijeme njegove mladosti u Parizu prevedeno i izdato djelo *Ispiralište zlata*⁹, u kojem se navodi Džemilova pjesma o ljubavi prije rođenja. Bajraktarević je to tvrdio na osnovu Niklovih bilješki i fusnota (Bajraktarević, 1958-1959: 6). Mi smo došli do spomenutog djela. U VI tomu *Les praires d'or*, navodi se original i prijevod Džemilove pjesme o ljubavi prije rođenja, koji ovdje navodimo:

⁸ Godine 1822. izašla je Stendalova knjiga *De l'amour*, koja nam je dostupna u prijevodu, gdje Stendal iznosi nekoliko anegdota o pripadnicima plemena Benu Uzra.

⁹ Radi se o djelu *Murūğ al-dahab wa al-ma'adin al-ğawhar*, Abū al-Ḥasana Ḥusayna b. 'Alija al-Mas'ūdija (896-957). Original na arapskom nam je dostupan.

*Mou ànje était suspendue à la sienne avant que nous
fussions créés,
avant d'avoir été sevrés et coucliés dans le berceau.
Note amour a grandi et s'est déveiooppé en même temps que
nous; la
mort ne pourra briser les promesses de cet amour.
Il survivra à tontes les vicissitudes du sort et nous visitera
dans les
ténèbres de la tombe et au fond du sépulcre. (Macoudi,
1861: 381)*

Zanimljivo je spomenuti još jedno djelo koje je polovinom 19. stoljeća prevedeno na njemački. Radi se o poznatoj kasidi sufijskog pjesnika Ibn al-Farida (Ibn al-Fāriḍ)¹⁰ *Al-Tā'iji*, koja je prevedena na njemački i objavljena u Beču uz arapski original 1854. godine. Ova kasida, iako tretira ljubav prema Bogu s aspekta sufijskog shvatanja, obiluje izlivima platonske ljubavi, a veoma su česti i spomeni uzritskih pjesnika, poput Medžnuna i Lejle, Kusejira i Azze, Ibn Zurejha, Džemila i drugih. Također, često se spominje duša, kao i vezanost i zavisnost jedne duše od druge (Hammer-Pirgstell, 1854).

Također, tu je i Hamerova *Istorija arapske književnosti*, sa kojom se Kostić mogao susresti u Beču i iz nje čitati neke pjesme uzritskih pjesnika.

Pored svega navedenog, u ovom kontekstu orijentalnog utjecaja na srpski romantizam nužno je spomenuti i utjecaj koji je, nesumnjivo, na razvoj romantizma i prisustvo ovih motiva ostavila i narodna poezija. Kao što je i poznato, narodna poezija je imala veoma značajnu ulogu i ostavila dubok trag u razvoju ne samo srpskog, već uopće i evropskog romantizma. U tom smislu i Skerlić navodi: „Jedna od glavnih odlika srpskog romantizma bila je ljubav prema narodnoj poeziji. To je bila jedna od opštih odlika evropskog romantizma u početku XIX veka“ (Skerlić, 1967: 230).

Na osnovu izloženog, evidentno je da ono što se ne može isključiti jeste mogućnost indirektnog utjecaja preko njemačkog romantizma, zatim preko prijevoda nekih uzritskih pjesama i

¹⁰ Njegovo ime je Abū Ḥafs Šaraf ad-Dīn 'Umar b. 'Ali, veliki sufijski pjesnik, rođen oko 1181. godine.

anegdota koje govore o uzritskoj ljubavi, a koje su u XIX stoljeću prevođene i objavljivane u evropskoj književnoj literaturi.

Ono što, također, ne možemo isključiti jeste i mogućnost da su motivi čedne ljubavi, žene i potpune posvećenosti voljenoj preuzete iz narodne književnosti, a posebno ako uzmemo u obzir da je narodna književnost imala itekako snažan utjecaj na razvoj i oblikovanje romantičarske lirike.

Zaljučak

U prethodnom radu pisao sam o utjecajima arapske uzritske književnosti na bošnjački i srpski romantizam, a posebno na motive ljubavi i ljubavne čežnje. Postoji niz pjesama i motiva posvećenih ljubavnom bolu, čežnji, ljubavi, imenima žena i sl.

Pjesnici koji su pisali na orijentalnim jezicima u Bosni bili su pod utjecajem, između ostalog, i uzritskih pjesnika. Mentalitet bošnjačkog uma navikao se i srastao sa Istokom, pjesnicima i anegdotama koje su poznate kod istočnjaka. Također, i motivi su bili isti, od vina kao ljubavi do Lejle, zajedničkog činioca orijentalno-islamskog književnog kruga. Utjecaj na Bašagića je direktan. Čitao je, pretpostavlja se, pjesme o ljubavi na arapskom jeziku, čak, može se reći, pjevao pjesme po uzusu na formu i motive te poezije. Utjecaj na Kostića treba tražiti indirektno, na neke od prijevoda ove književnosti, koje su romantičari mogli susresti u Beču i drugim evropskim centrima kulture.

Faktor koji ne treba isključiti iz istraživanja o utjecaju uzritske ljubavi, kao fenomena, na romantizam, ali i uopće na cjelokupnu književnost balkanskih naroda, jeste narodna lirika, koja je ispunjena motivima Istoka, a pogotovo uzritskim shvatanjem ljubavi. Nezaobilazan je utjecaj brojnih lirskih narodnih pjesama koje su kasnije prerasle u pjesme koje su ispjevane uz muzičke instrumente, sevdalinke s kojima su se pjesnici Balkana, bez obzira na nacionalno-konfesionalnu pripadnost, susretali. Ta narodna lirika je upravo pjevala o onome o čemu je pjevala i uzritska poezija i često je svoje motive nalazila u platonskom shvatanju ljubavi.

LITERATURA

- Bajraktarević, F. (1958-1959). Slični stihovi Laze Kostića i Džemila o ljubavi pre rođenja. *Zbornik Matice Srpske za književnost i jezik*.
- Bašagić, S., (1971). *Izabrana djela*, Sarajevo: Svjetlost.
- Braun, M., (2009). *Začeci evropeizacije u književnosti slavenskih muslimana u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo: Dobra knjiga.
- Deretić, J. (2007). *Istorija srpske književnosti*. Zrenjanin: Sezam book.
- El-Dževzi, I. Q. (2003). *Knjiga o duši*. Sarajevo: N.I.d. Novi Kevser.
- Ġamīl, (1982) *Dīwān*, Bayrūt: Dār al-Bayrūt.
- Gazić, L., (2009). *Naučno i stručno djelo dr. Safvet-bega Bašagića*, Sarajevo: Orijentalni institut.
- Hammer-Pirgstell. (1854). *Arabische hohe lied der liebe*. Wien.
- Ibn al-Aḥnaf, ‘A. (1954) *Dīwān*, al-Qāhira: Dār al-kutub al-masriyya.
- Ibn Hazm, (1987). *Golubičina ogrlica*, Zagreb:SNL.
- Ibn Zurajḥ, Q., (2004) *Dīwān*, Bayrūt: Dār al-ma‘rifa.
- Ključanin, Z., Istok u poeziji Safvet-beg Bašagića, Novi muallim, 30. Jun 2003.
- Macoudi. (1861). *Les prairies d'or*. Pariz.
- Maḡnun, (2007), *Dīwān*, Bayrūt:Dār al-ma‘rifa.
- Mirza S., Jednome kritičaru, Nada, 9/1903, 3, 34.t.
- Rebronja, S., (2022). Ljubavna poezija arapske pustinje, Zenica: Islamski pedagoški fakultet u Zenici.
- Rizvić, M., (1991). *Bosansko-muslimanska književnost u vrijeme preporoda*, Sarajevo: Svjetlost.
- Skerlić, J. (1956). Hajne u srpskim prevodima. In J. Skerlić, *Pisci i knjige*. Beograd: Prosveta.
- Skerlić, J. (1967). *Istorija nove srpske književnosti*. Beograd: Prosveta.
- Šawqī, D., Tārīḥ al-adab al-arabī, al-aṣr al-islāmī, al-Qāhira, Dār al-ma'ārif, str. 182-185, t348.
- Škaljić, A., Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku, Sarajevo, Svjetlost, 1966.

Al-Zabīdī, M., (1969). *Tāğ al-‘arūs min ġawāhir al-qāmūs*,
Kuwayt: Matba‘a al-ḥukuma.

Žmegač, V. Romantizam., *Povijest svjetske književnosti* (str. 104-
130). Zagreb: Mladost.

UZRIT MOTIFS OF LOVE AND LOVE LONGING IN BOSNIAK AND SERBIAN ROMANTICISTS

Semir Rebronja, PhD

Abstract

Created in the 7th century, Uzrit love poetry or desert love poetry is inspired by love. It is named after the tribe to which poet Džemil (Ġamīl), one of the most famous love poets, belonged. In these poems, a lover spends his whole life in longing and absence, yearning for his beloved one. At the end of the 19th and the beginning of the 20th century, European romanticists sang and composed songs following, among others, Uzrit poets. Thus, Heinrich Heine sang the song *Der Azra*, writing down the Arab tradition of the Banu 'Uzra (Banū 'Uḍra) tribe that "for love lose their heads and die when they kiss". Heine also influenced romanticists, such as Bašagić and Kostić.

We can assume that Bašagić was directly influenced by the Arab love poetry of the desert because he knew the Arabic language, studied at university, and translated numerous poems from the Arabic language. However, when it comes to Kostić, the influence was indirect.

A factor that should not be excluded from the research on the influence of Uzrit love, as a phenomenon, on romanticism, but also on the entire literature of the Balkan peoples, is folk poetry, which is filled with motifs from the East, and especially the Uzrit understanding of love. We witness the unavoidable influence of numerous folk songs, which later grew into songs sung with musical instruments, *sevdalinkas*, which the poets of the Balkans, regardless of national-confessional affiliation were exposed to. That folk lyric sang about exactly what Uzrit poetry sang about and it often drew its motifs from the Uzrit understanding of love.

Keywords: comparative literature, Uzrit poetry, romanticism, Safvet-beg Bašagić, Laza Kostić

أ. د. سمير ربونا، كلية التربية الإسلامية - جامعة زنيتسا

دوافع الحب العذري وشوقه لدى الشعراء الرومانسيين البوشناق والشعراء

الصرب

الملخص

الشعر العذري الذي تم إنشاؤه في القرن السابع أو الشعر الصحراوي مستوحى من الحب. سمي العذري نسبة لقبيلة عذرة التي ينتمي إليها الشاعر الجميل) أحد أشهر شعراء الحب). وفي هذه القصائد يقضي الحب حياته كلها في العشق والنشوة والغياب، مشتاقاً إلى محبوبته. وفي نهاية القرن التاسع عشر وبداية القرن العشرين، نظم الشعراء الرومانسيون الأوروبيون أشعارهم وأغانيتهم وقاموا بتأليف الأغاني على غرار الشعراء العذريين. لذلك غنى **Henrih Hajne** هاينريش هاينه أغنية "Der Azra دير عزرا"، واضعاً على الورق التقليد العربي لقبيلة بني عذرة أنهم من أجل الحب يفقدون رؤوسهم ويموتون عندما يقبلون أي يتوفون لأجل الحب". أثرت هاينه أيضاً على الرومانسيين من البلقان، مثل باشاغيتش وكوستيتش **Bašagića** و **Kostića**. يمكننا أن نفترض أن باشاغيتش تأثر بشكل مباشر بشعر الحب في الصحراء العربية لأنه كان يعرف اللغة العربية، ودرس في الجامعة، وترجم العديد من القصائد من اللغة العربية. وأما الأمر مع كوستيتش فقد كان التأثير بطريقة غير مباشرة. أحد العوامل التي لا ينبغي استبعادها من البحث حول تأثير الحب العذري كظاهرة، على الشعر الرومانسي في البلقان، وعلى مجمل أدب شعوب البلقان، هو الشعر الشعبي المليء بزخارف من الشرق، وخاصة مفهوم الحب العذري. تأثر العديد من الأغاني الشعبية التي تطورت فيما بعد إلى أغاني تُغنى بالآلات الموسيقية، القصيدة البوسنية باسم سيفدالينكا **sevdalinka**، والتي كان لشعراء البلقان معرفة بها بغض النظر عن انتمائهم الوطني والطائفي. كانت تلك القصائد الشعبية تعني وتحكي عما غنى عنه الشعر العذري، وغالباً ما كانت تستمد دوافعها من الفهم العذري للحب.

الكلمات المفتاحية: الأدب المقارن، الشعر العذري، الرومانسية، صفوت بيك باشاغيتش
.Laza Kostić لازا كوستيتش، Safvet-beg Bašagić